

ZÁSZLÓS LEVENTE

Szalay Károly: *A sátán helytartója*

NESZTOR, 1993

Az irodalomtudomány vissza-visszatérő dilemmája: lehetséges-e a régen volt események összetevőinek hiteles föltárása, csoportosítása, a valódi élet újraélesztése a történelmi regény keretein belül, s ha lehetséges, milyen eszközökkel? A kérdésben filozófiai probléma is lappang: megfogható-e az idő? Végére is ezen dől el a történelmi regény önálló műfaji elkülöníthetősége. Az időérzékeltetés természetesen az epikai műfajok mindegyikében a legnehezebb technikai feladatok egyike, s különösen az, ha a történelemmé vált események művészi, életteli rekonstruálása a cél. Ez utóbbi esetben ugyanis nem csupán a folyamatosság illúziója a követelmény, hanem mindenekelőtt az idő misztikumának fölidézése, megjelenítése. A technikai probléma metafizikaivá válik.

Megoldására — kidolgozott, általános módszertan hiányában — különféle módon törtétek kíséreltek, amelyek kezdete bizonyára nem véletlenül esik egybe a mélylélektan megjelenésének kezdeti periódusával. Krúdy Gyula Szindbád-története és Rezeda Kázmérról szóló regényei a félmúlt idősíkjába helyezve játszódnak le, amelyekbe korábbi események emlékanyaga szövődik, s szeceszsiós, indázó mondatok fűzik egybe az álomszerű jeleneteket. Itt nincs jelen idő, mert az a születés pillanatában elillan a múltba. Az idő misztériuma voltaképpen nem más, mint az elmúlás árnyékhatása. Ettől sejtelmes, megfejthetetlen és fájdalmas. Kodolányi János történelmi regényei egy másik útkezesés lehetőségeit példázzák. Árpád-kori regényeit archaizáló nyelvhasználata miatt fulmináns támadások sorozata érte, s csupán egyetlen irodalomtörténész (Baránszky-Jób László) figyelt föl arra, hogy az archaizálás nem a műalkotás célja, hanem az eltűnő idő fölidézésének eszköze. Ezt szolgálta a cselekmény mitológiai rendszerbe történő beillesztése is. Az idő misztikuma és a mítosz egymástól szétválaszthatatlan; segítségével abba a rejtett létezésbe hatolhatunk, „amelyből a látható létezés ered, állandó támasza ez annak, aki az élet változásainak és esetlegességeinek van alávetve. Az okok érzékelhetetlen világába érkezünk.” (Henri Wallon)

Szalay Károly három olvasmányos társadalmi regény megírása után, negyedik művével leereszke-

dezt a 17. századba. Időben nem nagy távolság, ez azonban az írói vállalkozás nehézségi fokát semmilyen mértékben sem csökkenti. Az idő rögzítése kezdetben Szalay számára is az emlékképek sűrű közbeiktatásával látszott megoldhatónak, s a *Szerelmes éveink*, a *Párbuzamos viszonyok* és a *Bikakolostor* című regényeiben hatásosnak bizonyult. Báró Listius László élettörténete már más írástechnikai megoldást igényelt. Szalay jó érzéssel ismerte föl, hogy a történelmi múlt romantikus hátterének fölvázolása s a Krúdy—Proust—Joyce-féle szerkesztői elv alkalmazása kétes eredménnyel biztat. Itt kell megemlítenünk Kodolányi János eddig kellően nem méltányolt fölismerését, mely szerint a rekonstruálandó korszaknak mindenekelőtt a hatékony tényezőként működő szimbólumrendszerét kell föltárni. Mitikus korban ember és szerep tehát az élő mítosz közegében hiteles. A feladat elsődűen pszichológiai: a kollektív tudat, illetve az élő mítosz föltárása.